

ната е отново е в групата на най-зле представящите се, заедно с Румъния (25,8%), Италия (27,6%), Унгария (33,4%). Може да се очаква демографската картина тепърва да се влошава и образованието на маргиналните групи ще се окаже от ключово значение.

Това със сигурност ще изиграе важна роля в по-нататъшното развитие на България, която след 130 години от поставянето на въпроса за възможността на социализма ще трябва да се върне към възрожденския въпрос за образованието.

Социализъм или варварство – за здравето и мира

Божин Трайков

Във времена, в които неолибералният капитализъм е наложил хегемония по подразбиране¹, а пандемията изостря ужасяващите му последици, може би е много трудно да си представим друг свят, изграден върху социалистическите идеали на XIX и XX век. Доминиращата система се утвърждава след края на Студената война и разпадането на Съветския съюз, като един от идеолозите ѝ, Франсис Фукуяма, дори обявява края на историята. Според него, историята свършва с триумф на универсалната западна либерална демокрация, сякаш противоречията на капитализма са преодолен². Постулатът, че няма по-добра система от капиталистическата, основана на притежаването на частна собственост, където всеки е свободен да развива предприемаческия си дух, се повтаря от днешните неолиберални апологети. Но когато от частната собственост зависи и човешкото здраве и живот, тогава зад примамливостта на капиталистическата идилия за свобода започва да надничва зловеща безчовечност и варварство. Варварство, което се проявява и в разпал-

¹ Изследователите на неолиберализма Джейми Пек и Ник Теодор твърдят, че неолибералният капитализъм, движен от логиката на държавно-подпомагания диктат на пазара, независимо от вътрешни мутации и реакционни тенденции, остава доминиращата система. – Peck, J., & Theodore, N.. Still Neoliberalism? - South Atlantic Quarterly, 118(2), 2019, pp. 245–265.

² Три десетилетия след като Франсис Фукуяма обяви „края на историята“ след разпадането на Съветския съюз, в интервю преди три години той се отказа от собствения си оптимизъм, заявявайки, че „социализмът би трябвало да се завърне“. - Eaton, G. Francis Fukuyama interview: “Socialism ought to come back“. 2018, October 17 – <https://www.newstatesman.com/politics/2018/10/francis-fukuyama-interview-socialism-ought-come-back>.

ването на войни за пазари и ресурси, облечени в гръмки лозунги, като „национално обединение“ или „защита на демокрацията“.

Този текст се спира на два основни аспекта: човешкото здраве и опасността от война, за да съпостави капиталистическия със социалистическия опит чрез примери от миналото и настоящето. Първо е разгледам как капитализмът се отнася към човешкото здраве и какви алтернативи представя социалистическият опит. А по темата за милитаризма ще поставя акцент върху речите на Димитър Благоев в Народното събрание от периода 1912-1918 г., когато България е въввлечена в три поредни войни от подвластните на монарха Фердинанд Сакскобургота (1887-1918) режими. Давам примери от миналото, за да се видят паралелите с настоящето, като в този текст фокусът е върху здравето като човешко право, както и върху мира и солидарността като основни идеали на социализма, които днес, в условията на пандемия и нова студена война, са ни по-нужни от всякога.

Труман и сянката на Ленин

Един фрагмент от американската история показва, че дори в ерата на социалната държава, която започва с реформите на Франклин Делано Рузвелт (ФДР), държавната власт не успява да надделее над частните капиталистически интереси по отношение на здравето. Когато встъпва в длъжност, американският президент Хари Труман (1945-1953) одобрява национална програма управлявана от федералното правителство, която да създаде универсално, задължително, здравно осигуряване. В повечето западноевропейски държави всеобщо здравеопазване е въведено още преди Първата световна война (1914-1918). В Германия това се случва още по-рано, през 1883 г., по времето на консервативния канцлер Бисмарк.

В капиталистическия свят всеобщото здравеопазване не е въведено с мисълта за благоденствието и за създаване на егалитарно общество, а за задоволяване на нуждите от работна ръка и военна сила. Тези стратегически мотиви важат и за Европа, въ-

преки че всеобщото здравеопазване е въведено едва след поредица от социални борби¹. Може да се предположи, че в контекста на приближаващия конфликт със СССР, до голяма степен това са подбудите и на Хари Труман. Според Ранди Соуел, архивист в Президентската библиотека и музей „Хари С. Труман“, по време на Първата световна война бъдещият президент е впечатлен колко много младежи са негодни за военна служба в американската армия, поради лошо здраве².

Хари Труман е най-близко до прокарването на всеобща здравна реформа, но също се проваля както предшественика си ФДР. За набавянето на бюджет за универсално здравеопазване той предлага таксуване на месечните доходи от половин до четири процента, като задължението се разделя между работещ и работодател, а заплащането на медицинските лица се поема от федералния бюджет³. Според тази програма, всеки лекар индивидуално решава дали да участва в нея или не. Предложението на Труман за обществено здравеопазване получава одобрението на 58% от американците⁴. Въпреки това, то остава само на хартия, а САЩ и до днес са единствената развита капиталистическа държава, при това хегемон в капиталистическия свят, без адекватно здравеопазване за своите граждани.

Защо правителството на САЩ се проваля в намерението си да реализира универсално здравеопазване, дори във време, когато за да оцелее, на капитализма му е нужно „човешко лице“ – след опустошителните Голямата депресия (1929) и Втора световна война (1939-1944)? В контекста на Студената война, започната от администрацията на самия Труман, изгрява звездата на сена-

¹ Collyer, F. Karl Marx and Frederick Engels: Capitalism, Health and the Healthcare Industry. – In Fran Collyer (Ed.), The Palgrave Handbook of Social Theory in Health, Illness and Medicine. Palgrave Macmillan, 2015, p. 50.

² Eldred, S. M. When Harry Truman Pushed for Universal Health Care. 2019, 20/10, HISTORY. – <https://www.history.com/news/harry-truman-universal-health-care>.

³ Michaels, J. McCarthyism: The realities, delusions and politics behind the 1950s red scare / Jonathan Michaels. Routledge, 2017.

⁴ Пак там, с. 210.

тор Джозеф Маккарти, чиято кариера претърпява възход, след като се обявява за антикомунистически кръстоносец. Маккарти намира своето поприще благодарение на Комисията за разследване на антиамерикански дейности и ФБР, основни държавни институции за борба с комунизма. Сенаторът разнася списъци с комунисти и плаши американското общество, че большевизмът е навсякъде, включително и сред служителите на правителството¹.

Маккарти разбунва въображението и атакистичните страхове от „Червена заплаха“, без да среща съществен отпор от Демократическата партия на Труман, сред която има немало привърженици. Самият Труман, загрижен за нов мандат, е принуден да го толерира. И именно в такава атмосфера лекарското и фармацевтичното лоби на САЩ се активизират, за да отблъснат „заплахата“ от всеобщо здравеопазване. Влиятелната Американска медицинска асоциация (АМА) наема услугите на маститата компания за връзки с обществеността, *Уитакър и Бакстър*, на която заплащат милион и петстотин хиляди долара, а тригодишната им кампания струва почти пет милиона долара². АМА е подкрепена от Католическата църква, Американската стоматологична асоциация, Американската фармацевтична асоциация, здравноосигурителни компании, Търговската камара на САЩ, Американската легионерска асоциация, Американската федерация на земеделските производители и Генералната федерация на женските клубове. Основни представители на големия бизнес и антикомунизма в гражданското общество. В резултат, само за 1949 г. са разпространени над 54 милиона листовки, брошури и памфлети, като медиите също са впрегнати в действие. Майкълс дори разказва за куриозния случай, при който един лекар е особено активен, разпространявайки 50 хиляди брошури от частния си самолет³.

Напласените от большевизма американци са склонни да вярват, че предложената от президента здравна реформа е писана

едва ли не от ръката на Ленин. АМА разпространява фалшив цитат на Ленин, в които лично той твърди, че „социализираната медицина е крайъгълен камък на Социалистическата държава“¹. Пропагандата кампания върви в две направления. От една страна се прави знак за равенство между реформата на Труман за универсално здравеопазване и социализираното здравеопазване на Съветския съюз, като страховете се разбунват с внушения, че самият Труман е заблуден от хора в администрацията му, „следващи партийната линия на Москва“². От друга страна се внушава, че се нарушава свободата на лекарите и пациентите, например правото на лекаря да определя своето заплащане, а на пациента да го възнагради за услугите. АМА тръби, че правителството ще регулира както лекарите, така и пациентите; че ще се въведат нови задължителни данъци за здравеопазване; че ще се контролират услугите. Предложението за универсално здравеопазване на Труман е представено като средство за социализация на американския начин на живот и за последващо установяване на тоталитарно управление. Този път от АМА дават за пример Германия, като правят скок от Бисмарк до Хитлер, за да покажат как от универсалното здравеопазване се стига до нацистка Германия³. Поставянето на знак за равенство между държавно планиране и тоталитаризъм (като в СССР или Хитлерова Германия) е характерно за постулатите на неолиберализма, както ще видим по-долу в текста.

След тригодишна активна кампания на АМА и другите заинтересовани бизнес-кръгове одобрението за реформата на Труман спада с колосалните 30%. Тази масова мобилизацията на средствата за обществено въздействие е пример за това как икономическите елити хегемонно налагат мирогледа си. Свързани с влиятелни политически кръгове и притежаващи средствата за масова информация, бизнес-класите налагат интересите си, дори когато правителството, водено от националния и икономи-

¹ Michaels, J. McCarthyism: The realities, delusions and politics behind the 1950s red scare / Jonathan Michaels. Routledge, 2017.

² Пак там, с. 212.

³ Пак там.

¹ Пак там, с. 213.

² Пак там, с. 211.

³ Пак там, с. 277.

ческия си интерес, е склонно към отстъпки в помощ на работническите маси.

Каква обаче е реалността, която бива замъглена от кошмарните фантазии на антикомунизма, умело разпалени от заинтересованите лобита? Още през 1949 г. Оскар Юинг, ръководител на Федералната агенция за сигурност, публикува доклад, който разкрива лошото здраве на нацията и високите нива на предотвратима смъртност. Той заключава, че единственото средство за справяне със ситуацията е национална (задължителна) здравно-осигурителна система¹.

Пазарът или общественото благо

Този пример е използван поради пълното съответствие между кампанията на АМА в края на 40-те години на миналия век и разбиранията на Фридрих Хайек – един от родоначалниците на неолиберализма. Мишел Фуко (2008) анализира как неолибералната школа използва планирането като механизъм за аргументиране на позиция срещу социалната държава. Вземайки на прицел различни държавни политики на планиране, при това с крайно различни държавни управления, като Сталин и Съветският съюз, нацистка Германия, Новия курс на ФДР, британското Кейнсианство, неолибералите твърдят, че независимо от политическата система и конституцията, общият корен на икономическия контрол ги приравнява с тирания. Идеологическото упражнение се състои в това да се приравни либерализмът (разбиран като икономически) към свободата, а всяка форма на държавна намеса в икономиката – към антилиберализма, следователно към антисвободата².

В *Пътят към робството* (1944) след като е направил връзка между тоталитаризъм и планова икономика, Хайек отрича и иде-

ята за здравеопазването като човешко право. Здравеопазването се превръща в нещо, което човек може да има на „значителна цена“, т.е. в разбирането на Хайек за държава и икономика здравеопазването е стока, която той отъждествява с либералното управление и със свободата¹. Чрез реторично упражнение Хайек стига до заключението, че хората биха предпочели да направят трудния избор за себе си, отколкото изборът да бъде направен вместо тях. В случая със здравеопазването това означава, че хората предпочитат да плащат за частно здравеопазване (правейки трудния избор), а не да им бъде предоставено обществено здравеопазване. Въпреки ужасяващите данни за страданията причинени от липсата на здравни грижи, схващането на Хайек за държавните социални програми като тирания е пуснало дълбоки корени. Един от най-ярките примери, наред с кампанията срещу Труман, е параноята преди няколко години във връзка със скромната здравна реформа на Обама.

Хайек представя ниво на абстракция, според което действията на държавата, или на държавния плановик като неин представител, са винаги преднамерени и авторитарни и водят до човешко страдание, докато икономическите действия не са преднамерени и просто се случват. Страданието, предизвикано от държавата, е „съзнателно наложено от властта“, резултат от „централно действие“². От друга страна, да бъдеш уволнен от частен работодател не носи същото ниво на страдание (което означава неравенство), защото това е „съзнателен избор на никого“ или защото „страданието може да засегне всеки“³. Следователно, докато държавното планиране се равнява на съзнателно страдание, нерегулираната икономика се равнява на неосъзната случайност и не е ничий избор. Но дали социалната държава е тиранин за мнозинството граждани – за онези, които живеят от заплата до заплата и без частна собственост? Не социалната държава, от която се страхуват такива като Хайек, а държавата, при която

¹ Пак там, с. 211.

² Foucault, M. *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-79*. Michel Foucault; edited by Michel Senellart; translated by Graham Burchell. (M. Senellart, Ed.). Palgrave Macmillan, 2008, с. 111.

¹ Hayek, F. A. von. *The road to serfdom*. University of Chicago Press, 1944, p. 100.

² Пак там, с. 106.

³ Пак там.

здравеопазването от право на всеки гражданин се превръща в скъпоплатена стока, на практика се превръща в потисническа външна структура. В такава среда недоверието към държавната власт и всичко, което произлиза от нея, става норма.

Социални условия за човешкото здраве

В своята книга *Що е социализъм и има ли почва у нас?* Димитър Благоев търси причините за лошото здраве и болестите в обстоятелствата, в които са принудени да живеят и работят трудещите се – непосилният труд, лошото хранене, лошите условия на живот¹. Това е съчетано с бедността, характерна за мнозинството българи. Невъзможността бедните българи да си позволят здравеопазване, съчетано с интереса на лекарите за по-големи печалби води до едно болно общество.

Историкът Румен Даскалов ни представя картина на здравното състояние на населението в България до Втората световна война. Епидемии и болести, породени от тежките условия на живот, са често явление за времето на българската монархическа държава. През 1913 в резултат на Балканската война холерна епидемия погубва близо 10 000 души². Коремният тиф и дизентерията, свързани със замърсяването на водните източници, върлуват из бедните квартали на градове като София и Русе, а дифтеритът и скарлатината се разпространяват из селата, където трудно се вземат мерки поради липса на адекватна медицинска база. Туберкулозата, която съставлява между 1/6 и 1/7 от смъртността, е болест, която засяга бедните работнически квартали. От нея най-много страдат тютюнорботници, печатари, работници в пощите поради крайно лошите хигиенни условия³. Смъртността от туберкулоза („жълтата гостенка“, както я нарича поетът

Смирненски) е 18% през 1925-1928 г- и 12-13% през 30-те години¹. На фона на тази статистика се откроява недостъпността на мнозина до здравни грижи, през 1939 г. частните болници в България са почти две трети от здравните заведения – 61 държавни и 94 частни; а от близо 3100 лекари, 1222 са на частна практика².

Маркс и Енгелс разглеждат здравето и разликите в здравословно състояние на различните социални класи като част от социалното положение, в което те се намират в капиталистическа система. За разлика от индивидуалистичните подходи на буржоазните академици, за социалистите здравната грижа е въпрос на политическо действие. Докато либералите държат бедните класи отговорни за своето здраве, Маркс и Енгелс търсят причините за лошото здраве в условията на живот³. По същия начин за Благоев нищетата и мизерията, която капитализмът създава, носят със себе си и болести. Затова общото съдържание на доктрината на социализма е превръщането в обществена собственост на всички средства необходими за живота, здравето, умственото и моралното развитие на целия народ⁴.

Експлоатацията и мизерните условия за живот на мнозина, превърнати в евтина работна ръка, носят със себе си болестите. При това положение единственият лек е да се социализират средствата за здравеопазване⁵, а здравеопазването да се превърне в задължение на социалистическата държава и право на всеки неин гражданин. Общественото здравеопазване е факт в Народна република България за времето от 1944 до 1989 г. В периода на държавния социализъм, финансирането е изцяло от държавния бюджет, както е в останалите социалистически страни. Въпреки своите слабости и несъвършенства, българското социалистическо здравеопазване показва внушителни постижения. Всеки гражданин на НРБ има право на безплатно здравеопазване.

¹ Благоев, Д. *Что такое социализм и имеет ли он почву у нас*. ГосИздат, 1960, с. 18.

² Даскалов, Р. *Българското общество 1878-1939*. Том 2. ИК Гутенберг, 2005, с. 78.

³ Пак там, с. 84–87.

¹ Пак там, с. 90.

² Пак там, с. 76.

³ Collyer, F. *Цит. съч.*, с. 47–48.

⁴ Благоев, Д. *Цит. съч.*, с. 21.

⁵ Пак там, с. 18.

Нека споменем постиженията на епидемиологията и реформите на Владимир Калайджиев, за които научаваме от статията на Рая Апостолова¹. Във времето на пандемия можем да оценим колко много е направено за преодоляване на епидемичните болести, които са били неизменна част от ежедневието на бедните работници и селяни в монархическа България. Както обяснява Петър Коларов, министър на народното здраве и социалните грижи от 1950 до 1962 г., социалистическото здравеопазване има профилактично направление. За тази цел, за по-малко от десет години, в страната са построени 441 държавни болници, 111 санитарно-епидемиологични станции, поликлиниките се увеличават с 64%, а лекарите, работещи в тях с 54%. Как социалистическото здравеопазване става достъпно за всеки гражданин се вижда и от броя посещения в болниците. Докато за 1921 г. те са близо 337 хиляди, през 1953 г. надвишават 13 милиона и половина. Общата смъртност на населението е снижена през 1953 г. с 30.1% в сравнение с 1939 г.² През целия период на Третото българско царство най-високата средна продължителност на живота е 51 години през 1940 г., а през 1965 г. достига 71 години, също както е във Франция. Днес българите живеят средно 75 години, докато французите – 82 години³. Какво се е случило с българското здравеопазване, за да ни изпревари Франция по средна продължителност на живота с цели 7 години?

В контраст с профилактичната и превантивната насоченост на социалистическото здравеопазване, неолибералният модел на реструктурираното българско здравеопазване е насочен към лечение на болести, като някои болести са по-доходоносни. Пазарно ориентираната държава се отдръпна от ролята си да осигурява здравеопазване на гражданите чрез значителна част от бюджета. С формирането им в търговски дружества, болниците започват да функционират на пазарен принцип. Въ-

веждането на „клинични пътеки“, където всеки вид заболяване си има цена, съчетано със статута на болниците на търговски дружества, направи възможно трансферирането на публични средства в частни ръце. Категоризацията на заболяванията е свързана с размера на финансирането, получавано от болниците, което дава възможност и стимул за злоупотреби с клиничните пътеки. От това печелят директорите на болници и част от лекарския елит за сметка на пациентите и здравните работници. Българинът плаща най-много допълнителни разходи за здравеопазване в ЕС с недостиг на медицински кадри, които не са платени в необходимата степен и дори са на минимума условия за тяхната дейност. Най-често срещаните думи, с които се описва състоянието на здравеопазването, са „криза“, „корупция“, „висока смъртност“, „драстично неравенство в заплащането“¹. Данните, които са достъпни за анализ, показват проблемите, породени от частната медицина – недостъпност, нарастващи разходи, липса на отчетност, лоши здравни резултати, в ярък контраст с публично финансирани и контролирани системи, които постоянно показват по-ниски здравни разходи, по-достъпни услуги и по-добри здравни резултати².

Социалистите имат примери не само от миналото на НРБ и нейната социална система. Постиженията на социалистическото здравеопазване в Куба днес са трън в очите на пазарните фундаменталисти. В сравнение с недостига на медицински персонал, заради неадекватно заплащане и експлоататорските условия в постсоциалистическа България, Куба има 89 000 и 84 000 медицински сестри и братя, при население от 11 млн души³. В годините след революцията цялата страна е обхваната от полик-

¹ Атанасов, И. Над половината българи не посещават личния си лекар. Барикада. 2019, Retrieved September 30, 2021, from <https://baricada.org/2019/02/25/gp-bulgaria/>; Целукова, Н. (2020, 21.01). Година на акушерката. Как взеха да намаляват точно тези, които трябваше да са станали повече, Свободна Европа, 21.01.2020, Retrieved September 30, 2021, from <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30389246.html>

² Collyer, F. Цит. съч., с. 51.

³ Fitz, D. E. Cuban health care: The ongoing revolution. Monthly Review Press, 2020, p. 221.

¹ Апостолова, Р. Епидемиологията трябва да бъде масово движение. dBER-СИЯ, 2020, 30/06. – <https://dversia.net/6006/epidemiologia-socialisam/>

² Данните са от сборника „10 години народна власт“, София, 1954, с. 294–325. – http://septemvri23.com/narodno_zdraveopazvane1944-54/

³ По данни на Световната банка, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?end=2019&locations=BG-FR&start=1960>

линики, като всяко населено място има лекар. Въпреки тежката ситуация след разпада на СССР и наложеното от САЩ ембарго, Куба не съкращава бюджета си за два основни отрасли – здравеопазване и образование. В резултат медицинските институти успяха да разработят собствени ваксини срещу COVID 19, а от тях вече са изпратени на нуждаещите се Виетнам, Венецуела и Иран. Страната е пример и за международна солидарност. До 2008 г. над 120 000 медицински специалисти от Куба са се грижили за над 70 млн души по света, почти 2 млн души дължат живота си на кубинските медицински услуги¹. Куба помага на Хаити след земетресението през 2010 г., обучава хиляди африканци, латиноамериканци и хора от Карибите да лекуват ебола, през 1986 г. приютава за лечение 25 000 деца от Украйна след аварията в Чернобил. Солидарността на кубинската държава контрастира с варварските санкции на САЩ, които продължават дори по време на пандемия. Нещо повече, директорът и зам.-директорът на държавния институт за биотехнологични изследвания *Биокубафарм*, разобличиха в отворено писмо инсинуациите на Джо Байдън, че Куба е провалена държава, неспособна да се справи с пандемията².

Човешкото здраве и военните конфликти

Геополитическата роля и разположение на България рефлектира върху вътрешните социалноикономически процеси, като условия за живот и здравно състояние. След Първата световна война държавата е изцяло зависима от интересите на капиталистическите хегемони в Европа, а последиците от войните са катастрофални. Зараждането на българския капитализъм води със себе си и милитаристични ламтежи на новосформирания около

монарха военен елит, в голямата си част германски и австроунгарски възпитаници. В съдбоносните години между 1912 и 1918 г., икономическото развитие на страната е не само прекъснато, но България се превръща и в подчинена държава-длъжник. Първата балканска (1912), Междусъюзническата (1913) и Първата световна война (1914-1918), водени от монарха Фердинанд Сакскобурготски, водят до две национални катастрофи.

От речите на Димитър Благоев като на водач на тесните социалисти добиваме представа за положението на страната в онези тежки времена, но също и за ролята на социалистите – съвест и разум срещу управляващата политическа и икономическа класа. Благоев е на позицията, че националистическите боричкания между буржоазните елити в балканските монархии възпират националното обединение на балканските народи¹. В навечерието на Първата световна война, когато тогавашният премиер Васил Радославов (1913-1918, втори кабинет) е обявил привиден неутралитет, в страната е наложено военно положение. Благоев предвижда угрозата от нова война. В реч от 10 ноември 1914 г. той говори за прегазване на малките държави от големите капиталистически сили². Въпреки обявения неутралитет, империалистическата политика на великите сили е заплаха за малките държави, затова Благоев подканва Народното събрание да отправи апел за общ съюз за отбрана с останалите балкански държави и за изграждане на обща Балканска федерация. От стенограмата на Народното събрание се вижда, че за предложението гласуват единствено тесните социалисти, които са 11 души. Те не са подкрепени от широките социалисти и от земеделците.

Позицията на Благоев и тесните социалисти относно войните за „национално обединение“ и техните последиствия, звучи като предупреждение, когато България става част от военна структура и увеличава външната си задължениост за въоръжава-

¹ Пак там, с. 224.

² Perez, M., & Martinez, L. An open letter to President Biden on COVID-19 vaccines for Cuba | Coronavirus pandemic. AlJazeera. AlJazeera, 24.08.2021. – <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/8/24/an-open-letter-to-president-biden-on-covid-19-vaccines-for-cuba>

¹ Zivkovic, A. The balkan socialist tradition and the balkan federation, 1871-1915. Socialist Platform : Procupine press, 2003, с. 9.

² Благоев, Д. Стенограма на Народното събрание. Дневник на 17-то обикновено Народно събрание, 10.11.1914, с. 305. - <https://www.parliament.bg/bg/plenary/ns/55/ID/7018>

не. На 25 април 1914 г., след катастрофалните Балкански войни, социалистите настояват за анкетна комисия, която да разследва отговорните за катастрофите и техните решения. Благоев характеризира българският национализъм като политика на династическия интерес, а ролята на България като оръдие, като инструмент за прокарване на чужди интереси на Балканите. Тези политики успяват да наложат класови интереси, но не могат да осъществят национални идеали¹. В основата на престъпните решения е изменението на чл. 17 от Търновката конституцията², което води до Балканските войни. Благоев нарича това измяна спрямо българския народ. За него съюзът между династиите за подялба на Македония показва, че идеалът за национално обединение е само претекст за задоволяване на династическите амбиции и интересите на подкрепящата ги буржоазия. Въпросът не е за освобождението на Македония, а за завоюване, разширение на пътищата към пазарите, достигане до Бяло море³.

Денят е 10 декември 1917 г. България е въвлечена в Първата световна война вече две години. В Народното събрание Дядото произнася реч за последствията от войната за народа, за това чии интереси обслужва и с какви цели се води. Финансовата задължнялост приближава стойността на националното богатство. В същото време това води до ограбване на работническите и земеделските семейства, на народа, до натрупване на капитали в банки и акционерни дружества. Зад лозунгите за национални идеали, които Благоев нарича „украшения“, се крият ламтежите на буржоазията за пазари и амбициите на монарха за хегемония на Балканите. Същевременно на фронта се сражават бедните селяни и работници, които умират не само от оръжието на врага, но и от глад, студ и болести, докато децата на политическия и икономическия елит се крият по учреждения в София и из стра-

ната. Тези, които нямат какво да губят на бойното поле, печелят от войната, трупат богатство и агитират тя да продължава с години. Благоев е категоричен, единственото спасение за Балканите от заплахата на империализма е демократична републиканска федерация, която да се управлява от мнозинството на принципа на самоопределението на всеки народ. Като реалист, той изтъква омразата между балканските народи в резултат на завоевателните войни и смята, че подобна федерация е възможна само след социалистическа революция.

Димитър Благоев има ясното съзнание, че говори на бъдещите поколения, за да се знае кои са виновниците и отговорните за тези национални катастрофи, като разбира невъзможността да бъдат съдени в момента. Той говори за трибуна, на която да бъдат изправени пред народния съд. Неговата реч от 25 април 1914 г. има функцията да изобличи техните интереси, как под фалшивия лозунг за национално обединение се преследват шовинистични цели. Благоев разобличава също онези, които с одобрението си на наличната политика предават социалистическите идеали за мир и солидарност с народите. В този исторически момент само социалистите на Благоев апелират за Балканска федеративна република и съюз на балканските народи, а не на балканските династии и балканската буржоазия¹.

Днес е изключително важно да си припомним тези думи на Димитър Благоев казани от трибуната на Народното събрание преди повече от век. България е обвързана в имперска, милитаристична структура с център Вашингтон, създадена по време на Студената война като враг на социалистическите държави. Политическият елит на страната не само я въвлеча в империалистичните военни интервенции, което директно заплашва сигурността ѝ, но е и готов да я впримчи в катастрофален военен конфликт с Русия. България отново трупа огромно количество дълг за военни цели, което е необяснимо за държава, неспособна да предостави нормално съществуване на по-голямата част от населението си.

¹ Пак там, с. 429.

¹ Благоев, Д. Стенограма на Народното събрание. Дневник на 17-то обикновено Народно събрание, 24.04.1914, с. 423. – <https://www.parliament.bg/bg/plenary/ns/55/ID/6923>

² През 1911, при управлението на Иван Гешов, се дава право на монарха и правителството да сключват тайни договори без одобрение от Народното събрание.

³ Пак там, с. 425.

Социализъм или варварство¹

Въпреки опроверганите си теории и опустошителните последици не само за страните от Глобалния юг, но и за тези от т.нар. ядро на капитализма, неолиберализмът продължава да управлява по подразбиране. Хайек все още се цитира от т.нар. експерти на прехода в България като Института за пазарна икономика (ИПИ). Още по-опасно е наличието на емисари на капитализма, които, по примера на Маккарти, са родните кръстоносци на антикомунизма и също като него налагат определен мироглед, мобилизирайки страховете и параноята от миналото. Свидетели сме на опити да се наложи един начин на мислене за миналото, койтoе едноизмерен и не позволява нюанси. При него всичко е в черни краски. В тази позиционна война на културния фронт ние имаме примери не само от миналото, но и от настоящето за солидарност и сътрудничество, които социализма противопоставя на глобалния капитализъм.

Социалистите никога не спират да работят за идеята за Балканска федерация, която за българите има идейни корени още у Ботев². През годините след Втората световна война Георги Димитров и Йосиф Броз Тито са най-близо до нейното осъществяване, но надделяват националистическите импулси, а разривът между Тито и Сталин прави идеята невъзможна. Социалистическата идея за Балканска федерация е актуална във времена,

когато десните политически партии проявяват реваншистки национализъм към съседите, когато Балканите са в епицентъра на нова Студена война срещу Русия и Китай, подета от САЩ. Важен аспект от мисълта на Благоев, който е все така актуален, е и предупреждението, че без Балканска федерация, изградена върху принципите на равнопоставеност, суверенитет и взаимопомощ, държавите на полуострова ще останат колонии на Западна Европа. Благоев прозира, че само Социалистическа балканска федерация може да преодолее буржоазните фракции и неравномерното икономическо развитие в балканските държави. Идеите на тесните социалисти за трайна и силна Социалистическата федерация, която да лъде изградена върху правото на самоопределяне на всеки народ, солидарност, икономическо сътрудничество, защита и взаимопомощ, е противоположна на двустепенната система на неолибералния ЕС.

За мен най-подходящият отговор на въпросите, които Димитър Благоев задава преди 130 години – що е социализъм и има ли почва у нас, дава Крис Хани, южноафрикански борец за свобода срещу Апартейда. Той вижда социализма като средство за извоюване на свободен живот. За него „Социализмът не е свързан с големи концепции и тежки теории. Социализмът е достоен подслон за бездомните, вода за тези, които нямат безопасна питейна вода, здравеопазване; достоен живот за старите хора, преодоляване на огромното разделение между градските и селските райони, достойно образование за целия ни народ. Социализмът се изразява в премахване на тиранията на пазара. Докато икономиката е доминирана от неизбрани, привилегировани малцина, социализмът ще съществува“¹. Социализмът е това, което се противопоставя на варварството на капиталистическия „свободен“ пазар и неговите войни за ресурси и ще има почва дотогава, докато това варварство продължава своите набези, защото човешкото здраве и живот са неразривно свързани с нуждата от мирно съжителстване.

¹ През 1915 г. Роза Люксембург пише, че световната война е регресия към варварството, че триумфът на империализма води до унищожаване на цивилизацията. Човечеството трябва да избере – социалистическа революция или варварската катастрофа на войните. (Luxemburg, R. The Junius Pamphlet. The Crisis of German Social Democracy, 1915. – <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/junius/>) В контекста на масово обедняване, докато акциите на милиардери растат неимоверно; на опити на политически елити да прехвърлят отговорността за екологичните катаклизми, създадени от капитализма върху работещите бедни; на засилваща се конфронтация на САЩ срещу Китай и Русия и продължаващите интервенции на САЩ в различни краища на света, изглежда, че отново сме изправени пред същия избор.

² Stavrianos, L. S. Balkan Federation a history of the movement toward Balkan unity in modern times. Archon Books, 1964.

¹ Цит. по: Haden, A. Remembering Chris Hani: Six of his most famous quotes, 24 years after his assassination. The South African, 2017, April 10. – <https://www.thesouthafrican.com/news/remembering-chris-hani-six-of-his-most-famous-quotes-24-years-after-his-assassination/>